

IN HET LAND DER HUNEBEDDEN.....

Een 19^e eeuwse wandelvierdaagse door oostelijk Drenthe. 1)

B.J. 'Pim' Mensingh

'Wanneer men jong en sterk, of in de volle kracht des levens en door oefening gehard is, zelfs moge men ook al wat verder op de levensbaan gevorderd zijn, als slechts de lust om te zien en te weten blijft voortleven, dan is er in ons land nog veel wat buiten of over de grenzen slechts met moeite te vinden is'.

Dit zijn de eerste regels van een serie van acht artikelen die onder de titel 'In het land der hunnebedden' door D.A.A. de Neijn van Hoogwerff uit Deventer verschenen zijn in een uitgave van *De Katholieke Illustratie 1887*. Samen met de tekenaar C. Gröntgen, die een aantal schetsen zal maken, stapt hij 'op Maandag 3 Mei 1886, des morgens omstreeks tien uren te Hoogeveen uit den trein' en de auteur 'neemt de vrijheid U te verzoeken' - de lezer dus- 'met ons mede te gaan, wij vormen dan een trio; en als de een of andere Drent ons wil vergezellen, hetzij om inlichtingen te geven, hetzij om ons den tijd en vooral de soms eentonigen weg te korten, dan hebben wij een compleet quartet en wij willen hopen, dat dit gedurende ons uitstapje geen enkelen dissonant zal doen horen'.

'Langs dit schaduwlooze water': Van Hoogeveen naar Zweeloo.

Hoewel men niet van plan was lang in Hoogeveen te verblijven maar 'omdat het weder aanlokkelijk is' komen de heren tot andere gedachten en bovendien 'spiegelt Hoogeveen zich zoo helder af in zijne lijnrechte vaart en dito dwarsvaart, dat wij besluiten het eerst geheel door te gaan, voor wij de onbekende Drentsche wereld binnendringen'.

Van het plan om langs 'het Hollandsche Veld' naar het Oosten van Drenthe te gaan moet men afwijken omdat daar 'door de moerassen geen pad is gebaad'. Dan maar proberen Dalen -of misschien Emmen- te bereiken. Maar op advies van enkele bewoners wordt besloten een andere weg in te slaan. Zonder de huidige Verlengde Hoogeveense Vaart met name te noemen, lijkt men langs dit 'schaduwlooze water' zich in oostelijke richting te begeven.

Het blijkt een rechte straatweg te zijn, 'waarop van de kanalen aan weerszijden talrijke vaarten toelopen, die ieder voor zich zoo breed zijn, dat een schip, aak, schuit, praam of hoe een dergelijk vaartuig ook moge heeten, juist ruimte tusschen de oevers, vult'.

Via Zwinderen dat naar de smaak van onze wandelaars 'ruimte-verkwisting op groote schaal vertoont' en Gees (de schrijver duidt dit dorp aan als Geest) en Oosterhesselen waar men op zoek gaat naar een hunebed met de naam Hunnenkerkhof, overnacht men in Zweeloo, bekend 'vanwege zijn schoone ligging'. 2)

'Twee groote steenen waar je verstand bie stille stiet'.....: Van Zweeloo naar Emmen.

De volgende dag wandelt men verder en via Noord-Sleen waar men twee hunebedden bezoekt, bestaande uit 'twee groote steenen waar je verstand bie stille stiet' en Westenesch, arriveert men in Emmen. In dit dorp is het onmogelijk 'door de groote breedte der straat geregeld onderhoud te voeren zonder zeer luid te spreken, om niet te zeggen, schreeuwen'.

Emmen in 1900: 'In dit dorp is het onmogelijk door de groote breedte der straat geregeld onderhoud te voeren'

Na een wandeling door het toen nog onontgonnen gebied ten oosten van Emmen (het huidige Emmerdennen bestond nog niet) gaat men op zoek naar hun -zoals zij het noemen- 'nachtleger' om 's morgens door het gepiep van jonge vogeltjes onder de dakpannen van hun slaapkamer gewekt te worden.

Na een bezoek aan het enige langgraf ten noord-westen van Emmen, gaat men linea recta over de heide (het huidige Valtherbos bestond nog niet) via Weerdinge naar Valthe dat 'evenals alle plaatsen tot heden in Drenthe gezien, in het geboomte verscholen ligt'. **3)**

'Wij zien dat de voerman eene postbode is die ons volgaarne naar Borger zal meenemen': Van Emmen naar Gieten via Weerdinge, Valthe, Odoorn, Ees, Borger, Gasselte.

In gesprekken met inwoners worden de wandelaars onder meer uitvoerig geïnformeerd over de in 1818 ontdekte Valtherbrug, de ontginning 'der Valther- en Exloërveenen' en op de weg naar Odoorn raakt men in gesprek met de scheper waaruit blijkt dat hij slechts twaalf gulden per jaar verdient.**4)** Bij Odoorn ontmoet men een oud boertje op een karretje waarvan het paard bij het zien van de vreemdelingen stokstijf blijft staan en ondanks het gesjor aan het dier 'niet vooruit te branden is'. In Odoorn 'komt er eene groote wagen voorbij gereden. Wij zien dat de voerman eene postbode is die ons volgaarne naar Borger zal meenemen'.

De heren genieten van het 'verrukkelijk vergezicht, hoog boven den weg verheven' en intussen vragen zij de voerman de oren van het hoofd maar wat hij vertelt is grotendeels een bevestiging van wat zij reeds weten. Nieuw voor hun is echter de opvatting van de bevolking dat een jong kind veel met een hond moet spelen en daardoor groot en sterk zal worden, 'doch dat het voortdurend bijzijn van een kat op de gezondheid van den kleine zeer nadeelig werkt'.

Door Ees rijdend – in het artikel wordt Ees als Eest aangeduid- ziet men nog de restanten van een 500 jaar oud huisje dat men bezig is af te breken. Men vindt de afbraak zonde en voelen dan ook 'niet veel meer voor het nieuwe product der hedendaagsche bouwkunst van den Eester timmerman en metselaar'.

Bij het verlaten van Ees geven de heren een korte beschrijving van het dorp dat voor hun ligt. Borger dus: 'Borger wenkt ons. Inderdaad bij het zien van het dorp zijn wij geneigd dit het schoonste der Drentsche dorpen te noemen. Een voor het oog sterk stijgende weg steekt met het witte grint en zand scherp af tegen het donker groen der dennen, die den weg insluiten. Het geheele dorp is in het loof van beuk en els verscholen, de windmolen waait ons een groet toe, het haantje van den toren glinstert en schittert en schijnt ons een welkom toe te kraaien'.5)

De heren genieten van het 'verrukkelijk vergezicht, hoog boven den weg verschenen' en in tussentijd bestoken zij de voerman nog steeds met allerlei vragen.

'De windmolen waait ons een groet toe'. Deze molen in Emmen heeft tot 1889 in Borger gestaan' (Zie voetnoot 5.)

De heren zijn weg van -zoals zij schrijven- ' Borgen': En er is geen mooier plaats dan Borger : 'Is de omgeving van Borgen fraaier dan bij de reeds doorgetrokken dorpen, ook het inwendige staat verre boven het andere. Wij vertoeven lang, te lang zelfs naar den ons zoo beperkt toegemeten tijd in deze bekoorlijke plaats. En nu is het nog niet eens in vollen zomerdos; vele boomen missen nog het groene loover en daarom roepen wij dit bevallig oord bij het verlaten geen 'vaarwel' doch een " tot weerzien" toe'.

Dan op naar het hunebed! Of – zoals zij het omschrijven- 'het reuzengevaarte te midden der nog jonge dennen'. Volgens de geleerden weegt de grootste deksteen 20.000 kilogram maar 'het volk van Borgen verzekert dat men hem zeker 30.000 KG geven moet'. Over het hunebed en de omgeving wordt de schrijver lyrisch: 'Kan Emmen roemen op het grootste hunnebed, op zijn grafkelders, op de vele monumenten uit de oudste tijden van ons vaderland, wijst Finaarloo' – de heren bedoelen Tynaarloo – 'het best onderhouden hunnebed, hier is het stoutste gewrocht van 's menschen handen, hier is den kroon van den Hondsrug, men vergeet bijna te meten en te teekenen, men kan alleen bewonderen'.

Groet uit Borger. (Het groote Hunebed.)

Photogr. Folkerts.

Het hunebed te Borger in oostelijke richting: 'het reuzengevaarte te midden der nog jonge dennen'.

Nadat de meegebrachte verrekijker nog even op het hunebed bij Buinen wordt gericht, brengt de op dat moment aanwezige gids hun naar Gasselte omdat anders 'het daglicht ons niet meer over Gieten brengen zal'. Gelukkig wordt 'het helder blauwe uitspansel niet meer beneveld door de vele rookwolken, die wij tusschen Odoorn en Borgen hebben waargenomen, het uitzicht over de heide is onbeperkt. De enkele boschjes langs den weg fluisteren met elkander, meer en meer valt de schemering, het landschap begint zich te sluiere'n met een licht doorschijnend gaas; er komen een, twee en daarna vele sterren tevoorschijn en evenzoo flikkert hier en daar een lichtje door de vensters van nabij en veraf staande woningen'.

In Gasselte aangekomen vinden zij de bewoners 'om den heerlijken avond te genieten, hier voor den deur der woning, of bij een lantaarnpaal, daar bij het tuinhek of de waterput, ginds op het pleintje voor het schoollokaal zitten.'

Bij het verlaten van Gasselte komt men enigszins in de problemen: ze komen wel bij een handwijzer 'met één arm er op' maar helaas: die wijst naar Borger.....

Op goed geluk slaat men 'een heerlijke laan in die echter niet naar Gieten blijkt te leiden maar naar Rolde! Om de juiste weg te vinden moet men nu -volgens een inwoner van Gasselte- 'achter de kerk om'. Buiten Gasselte gekomen genieten zij van de uitgestrekte vlakte en ook van de geesten die -in hun fantasie- daar nog ronddolen'. Het zijn deze geesten die hen naar Gieten leiden en als de reizigers bij aankomst in deze plaats een woord tot hun richten zijn ze plotseling verdwenen.....

Interessant is de beschrijving van hun ervaringen in het inmiddels donkere Gieten. 'In het dorp tusshen de boomen was het zeer, zeer donker, en ware niet een deel van den straatweg opgebroken en daar bij eene brandende lantaarn geplaatst, misschien zouden wij niet eens eene woning hebben gezien. Het eenige huis bij dat licht zichtbaar, schijnt, naar een uithangbord te oordeelen, eene herberg te zijn en wij verlangen te zeer geherbergd te worden om niet dadelijk aan te kloppen.. Men doet open, maar laat ons voor de deur staan. Wij vragen om logies, maar de persoon, die ons te woord staat, gaat naar binnen en komt eenigen tijd later terug om ons te verwijzen naar het logement.

'En waar is het logement?'

'Schuin tegenover de kerk'.

Maar daar Gieten zich de weelde eener Egyptische duisternis veroorlooft, kunnen wij ook de kerk niet vinden. De man, die reeds gereed staat om de deur te sluiten, gevoelt dat deze handelswijze niet zou strooken met de oud-Drentsche gastvrjheid en zal ons den weg of beter het verlangde hotel wijzen'.

Bij aankomst in -naar wij aannemen- het logement Braams-, doet de eigenaar wat moeilijk omdat er geen plaats meer zou zijn maar 'na eenige verschikkingen wordt ons toch eene plaats bereid'.⁶⁾ De volgende dag – donderdag 6 mei- zijn de heren al 'te zessen' aan de ontbijttafel te vinden.

Logement Braams omstreeks 1905. Daar waar waarin men 'na eenige schikkingen' toch een rustplaats vond.

Overigens niet alleen om te ontbijten maar ook om de route richting Rolde-Assen te bepalen. Het is prachtig weer en de 'frissche lucht doet ons op het inderdaad fraaie dorp te weinig acht slaan'. Buiten Gieten gekomen ziet men niets dan heide om -getuige hun bijna gelijktijdige uitroep- tot ontdekking te komen dat men 'nog 'De Hand' niet heeft gezien !

In het centrum van Gieten lag -en ligt er nog- een grote steen waarop een indruk van een grote hand te zien is. Een oud volksverhaal wil dat de steen ooit door Ellert en Brammert vanaf de heide over het Westeind en het Middendorp in Gieten gegooid. Op de bovenkant van de steen is 'nog heel duidelijk te zeein woor ze heur te pakken had hebt. Een ieder kan 't zeein, nou nog, want de deuken, woor ze heur groot vingers hadden, zit er nog in', aldus Jacob Meursing in ons Erfdeel 1997/2, het orgaan van de historische vereniging in Gieten. De steen wordt onderhouden door de gemeente Aa en Hunze.

'Opgewekt en lustig den eenzamen, vlakken weeg op': Van Gieten, via Anderen en Rolde naar Assen.

Ondanks dat men deze steen heeft gemist, gaan ze 'opgewekt en lustig den eenzamen, vlakken weg op, die door de zoo mogelijk nog eenzamere en vlakkerige heide loopt. Na drie kwartier gaans ligt

rechts van ons op eenen heuvel een fraai grootsch hunebed. Door de groote regelmatigheid, door zijne vlakke steenen onderscheidt het zich van de overige. Lang blijven wij hier vertoeven. Het verkoelende windje op den hoogsten steen, die na eenige moeite, door zijne gladheid veroorzaakt, beklommen is, de verkwikkende schaduw onder de grootste deksteen, die gelegenheid geven om de voortdurende, sterker brandende zonnestrallen, te ontwijken en ons voor te bereiden, tot den zeer warmen tocht, die nog gedaan moet worden; dat alles zijn zoovele drangredenen om lang te vertoeven'.

Hunebed aan de westzijde van Gieten 'aan den eenzamen vlakken weg'.

Na verloop van tijd ontmoet men 'het eerste menschelijk wezen sinds het verlaten van Gieten'. Het blijkt 'eenen werkman' te zijn 'die in de verte staat te spitten'. Hij vertelt de wandelaars veel over hunebedden maar veel nieuws levert het niet op: de helft weten ze al en de andere helft is ook wel nieuw 'doch niet betrouwbaar'. De man vertelt dat hij bij de hunebedden reeds 'vele potjes en ketels' heeft gevonden en 'hij zal ze ons voortaan zenden, ten minste, als wij ze willen kopen. Bij den burgemeester krijgen zij er soms wel wat voor maar ze begrijpen, en met de hun eigene gevatheid is dat gemakkelijk te verklaren, dat de heeren, die van zoo verre komen, wel wat meer zullen geven, dan de bewoners der plaats, die al de gevonden voorwerpen naar Assen opzenden voor het museum'.

De poging van de Drent om de potjes en de ketels aan de man te brengen loopt op niets uit gezien hun reactie: 'Reeds drie dagen hebben wij van dat brengen naar Assen gehoord en wij beloven ons zelve een heerlijken middag in dat museum te zullen doorbrengen. Wij kunnen er om twee uur zijn, hebben dan tot zes uur tijd en zullen dan een overzicht van de verzamelde Drentsche antiquiteiten nemen, beter en gemakkelijker, dan wij dat op een uitstapje hebben kunnen verkrijgen'.

De heren krijgen steeds meer last van de brandende zon en hoe verder ze gaan 'des te droger wordt het land en is er zelfs geen veenwater meer te zien'. Uiteindelijk komen ze 'beladen met steenen en planten' in Anderen aan. Jammer genoeg treft men er in het dorp geen herberg aan.....

Dan gaan ze op zoek naar de overigens moeilijk te vinden ingang van één der grootste boerderijen in dit dorpje. De bewoners zijn uitermate vriendelijk: ze krijgen melk te drinken 'en onder den breeden schoorsteen zal men het koffiewater koken'. De bezoekers kijken wat rond om te ontdekken dat de aanwezige familiebijbel 'bijna derde halve eeuw oud is'.

Na een genoeglijk doorgebracht uurtje wandelt men verder door de rijk bebouwde akkers en velden naar Rolde. Bij het zien van de daar aanwezige hunebedden worden ze 'zeer blijde', mede veroorzaakt door een boom waarvan de stam twee grote stenen omvat.

Getekend door wandelaar C.Gröntgen. Het hunebed waar de wandelaars 'zeer blijde van worden'.

Van een boer horen zij dat de stenen vroeger in de grond lagen om later te worden omsloten door de wortels van de boom. Over het dorp Rolde is men bepaald niet enthousiast: 'Rolde kan zich niet beroemen de evenknie der Drentsche dorpen op de Hondsrug te zijn'.

Nog een opname van het hunebed te Rolde uit de jaren '30. De jongelingsvereniging uit Meedhuizen (Gr).

En wanneer ze hun magen willen vullen zijn ze ook al niet enthousiast want in de herberg ('een deftig gebouw dat ook voor gemeentehuis dient') 'is geen enkele vleeschsoort voor onze verlangende magen te verkrijgen'.7)

In dit hotel - 'waar geen enkele vleessoort voor hun magen te verkrijgen is'- hebben de wandelaars overnacht. Zie noot 7.

Dan maar een sobere maaltijd! Uiteraard bezoekt men – op aanwijzing van een timmerman- ook de 'Balloerkoele', zoals de Balloërkuil in hun reisverslag wordt aangeduid.

Wat daarna volgt is een nauwkeurige beschrijving van de Balloërkuil. 'Van binnen is de ingesloten ruimte slechts 2 M. diep. Terwijl de wal van buiten zeer dicht met houtgewas is begroeid en men langs een voetpad, dat zich om de 'koele' of kuil heen slingert, door deze struiken de open plaats bereikt, is van binnen het graskleed de enige versiering. Daar op die helling zaten de wijzen en hoofden, de vorsten en edelen van het volk, met elkaar raadplegende; daar in het midden bij den steenhoop stond de spreker, nu eens tot den oorlog, dan tot de vrede vermanende, of wel werden daar de jongelingen, na eenige plechtigheden, tot leden van den stam onder de gewapenden opgenomen. Hier, eenzaam en in volle stilte, waar alleen het geruisch der bladeren wordt gehoord, denken wij ons niet in het middaguur, maar te middernacht, niet onder de felle stralen der zomerzon, maar bij het bleke licht der midzomers volle maan, niet in 1886, maar ten tijde van Christus geboorte, niet in stille en eenzaamheid maar te midden eener dichte menschenmassa en onder het klinken der speren en lansen, en het stooten der zwaarden tegen de schilden. De spreker wendt zich ook tot ons, maar wij verstaan hem niet en helaas geen der geschiedschrijvers heeft ons zijne woorden bewaard, geen enkele zijner raadgevingen tot het nageslacht overgebracht. Wij verlaten de Balloerkoele, nog zeer lang onder den indruk blijvende van de vergadering der Keltische stammen'. 8)

Germaansche rechtspleging in den Ballerkuil.

9134 Uitg. L. Hansma, Assen.

‘Germaansche rechtspleging in den Ballerkuil’, omstreeks 1900. “Daar op de hellingen zaten de wijzen’, aldus de wandelaars.

Uit het reisverslag blijkt dat men niet alleen in hunebedden is geïnteresseerd maar ook in de bewoners. In vrijwel ieder dorp heeft men contact met een aantal en op weg naar Assen is dat al niet anders! Zo loopt men in gezelschap van een veeboer uit Rolde in de richting Assen. De laatste weet te vertellen dat Gedeputeerde Staten pogingen in het werk stellen de heidevelden ten zuiden van Rolde tot aan het Ellertsveld te ontginnen. De in de omgeving wonende boeren is aangezegd dat men voor 1 mei de door hen gebruikte gronden moeten afrasteren. Laat men dit na dan zal dit afrasteren gebeuren door de provincie en de kosten zijn dan voor rekening van de eigenaar.

Komisch is dat de boer die hen vergezelt, de wandelaars gewapend ‘met al hun attributen als portefeuille, kijk- en meetinstrumenten’ als ‘afgezonden door Gedeputeerden’ beschouwt. Controleurs dus! Aangezien de veeboer had medegedeeld dat hij zelf nog niet aan zijn financiële verplichtingen had voldaan, putte hij zich uit in allerlei verontschuldigen. Het was dan ook voor hem een hele opluchting dat de heren hem even later ‘de man konden ontheven van zijn bekommring’.....

Langs ‘een op de meeste plaatsen bij uitstek fraaien straatweg’ zijn ze voor twee uur in Assen en begeeft men zich naar het Provinciaal Museum, overigens niet nadat men zich ‘uit- en inwendig gerestaureerd’ heeft.

‘Voor de poorten van den tempel der oudheid gekomen zijnde’, worden de bezoekers teleurgesteld: men blijkt reeds twee jaren bezig te zijn met de verbouw van het museum en gedurende deze periode is het niet toegankelijk. ‘Eene vrouw’ -mogelijk werkzaam in het museum- doet nog wel verwoede pogingen bij haar meerderen om voor de wandelaars een uitzondering te maken maar nee. De ‘tempel der oudheid’ blijft gesloten.....**9)**

Koninklijk bezoek aan Assen (1907), ook aan ‘de tempel der oudheid’. (Zie noot 9).

De teleurstelling blijft groot: “Wij beproeven onze teleurstelling te vergeten in het Sterrenbosch, wij dwalen door de diergaarde en langs het kanaal. 10) Wij bezien de pleinen en de straten, doch al te sterk is de tegenstelling; gisteren natuur en heden de kunst, van morgen de oudheid en dezen middag de negentiende eeuw; om 12 uur de Ballerkoele, om 4 uur het gesloten museum. Neen, wij zoeken een hoekje in den spoortrein op en gaan huiswaarts’.

En wanneer men in de trein heeft plaats genomen en de trein zich in beweging zet, zien deze reizigers buiten Assen ‘weder niets dan heide, rechts of links is geen oneffenheid in de vlakte te bespeuren’. Nog eenmaal maken ze -in tegenovergestelde richting- de tocht opnieuw: ‘Links verbeelden wij Rolde, Gieten en Gasselte in de verte te zien. Wij roepen bij het dalen der zon de heidegeesten een vaarwel toe. Borger met zijne hunnebedden, Emmen met zijn grafkelder en Sleen met de Papelooze Kerk glijden ons voorbij en steeds rolt de sneltrein voort en passeert de rusteloze vaart zoovele plekjes, die ons doen denken aan twee of drie dagen terug. Voorbij Beilen bevinden wij ons eensklaps te midden van water. Een uitgestrekte veenplas, het zwarte meer geeft ons iets in Drenthe door ons niet verwacht, te zien maar het duurt niet lang; voort gaat het zonder ophouden, juist nu wij weder zoo gaarne zouden toeven..

Wanneer de trein het station van Hoogeveen nadert, worden zij ‘temidden van droomerijen’ opgeschrikt door ‘een hevig schudden veroorzaakt door het remmen van den trein’. Men stapt echter niet uit en neemt hier afscheid ‘in de hoop nog eens het genot te mogen smaken hier rond te dwalen en ook weder van Uw gezelschap te genieten, nog eens te droomen van lang vervlogen tijden in dit hoekje van Oud-Nederland’.

Het voertuig dat op de terugreis zo'n 'hevig schudden' veroorzaakte.

Het geheel overziende kunnen we toch wel concluderen dat het Drenthe van de negentiende eeuw in vele opzichten in sterke mate verschilt van het tegenwoordige Drenthe. In landschappelijk opzicht bijvoorbeeld heeft de provincie toch wel een totale metamorfose ondergaan en bij het volgen van deze wandelaars wordt dit toch wel heel duidelijk. In Hollandscheveld is door de aanwezigheid van moerassen 'geen pad gebaad' en vanuit Emmen trekt men via een weg door de heide naar Weerdinge en Valthe omdat het huidige Valtherbos geplant moet worden. En wanneer men Gieten verlaat, komt men op een eenzame vlakke weg die door 'een nog eenzamere vlakke' loopt. Zouden de heren in deze tijd Gieten verlaten dan was het landschap voor hen onherkenbaar!

Ook in andere opzichten doen de wandelaars ervaringen op. Zo maakt men kennis met inwoners die in de winterdag 30 cent per dag verdienen, thuis een varkentje houden en een stukje grond hebben om in de eerste levensbehoeften kunnen voorzien. Tenslotte wordt men op de hoogte gesteld van de rol van de burens in het geval een buurtgenoot komt te overlijden.

Het beeld dat deze wandeling oproept, maakt één ding duidelijk: in anderhalve eeuw is Drenthe in vele opzichten onherkenbaar geworden!

Voetnoten.

1. *De Katholieke Illustratie. Zondags-Lectuur voor Het Katholieke Nederlandsche Volk.* 22e jaargang 's Hertogenbosch 1887.
2. Naar alle waarschijnlijkheid overnacht men in de nacht van 3 op 4 mei in het logement van de ongetrouwde broer en zus Jan (1830-1889) en Lammechien Mensingh (1837-1888).

3. Het betreft hier het z.g. 'Langgraf', het hunebed op de Schimmeres. Opmerkelijk dat dit het enige is in Nederland. In noordwest Duitsland en Denemarken komt dit type hunebed veel meer voor. Tijdens een restauratie in 1870 is het 6 meter verlengd. Een langgraf is een aanvankelijk met een stenen muur afgezet smal rechthoekig plateau. Dit langgraf -Rijkseigendom- sluit 2 kelders in waarvan de dekstenen oorspronkelijk met aarde waren bedekt.
4. De opmerking van de schrijver van de serie artikelen als zou de weg door het veen tot stand gekomen zijn 'om van den IJsel in Germanie te komen, moet naar alle waarschijnlijkheid te wijten zijn aan onvoldoende topografische kennis van dit gebied.
De Valtherbrug werd in 1818 ontdekt door de toenmalige hoofdingenieur van de Waterstaat, J.W. Karsten, en bestond uit naast elkaar liggende dennenboompjes en planken en verbond de Hondsrug met Westerwolde in Groningen. De brug 'liep' langs de lijn Valthe -Ter Apel met een afstand van 'meer dan 2 uren gaans'. Uiteindelijk zou de afstand ongeveer 12 kilometer blijken te zijn. De ontdekking van de brug was in die dagen groot nieuws dat niet alleen door de landelijke kranten werd gebracht maar ook de Staatscourant maakte er op 4, 9, 11, 28, november en op 4 december 1818 melding van. Het onderzoek van Karsten vond plaats van 16 tot 21 oktober.
5. Van deze in 1849 gebouwde molen waren de nazaten van burgemeester J. Alingh (1819-1856) de eigenaren. In Borger werd de molen ook wel 'Scholten-meul' genoemd. Doordat de molen allerlei mankementen vertoonde, werd hij in 1889 verkocht aan Egbert Hovenkamp in Emmen wiens molen aan de Westennesscherstraat in het zelfde jaar door brand volledig was verwoest.
6. Ten tijde van het verblijf van onze wandelaars bestond dit logement al meer dan 250 jaar, indertijd tot stand gekomen op initiatief van schulte Johan Louwers. Sinds 1823 was het logement in het bezit van de familie Braams. In 1890 werd het pand verkocht aan Jan Rijnberg met als gevolg dat het logement voortaan met 'hotel' werd aangeduid. De naam 'Braams' bleef echter gehandhaafd ook in 1968 toen er nogmaals een verbouwing plaats vond. In 2016 werd het bedrijf failliet verklaard en in 2017 overgenomen door Mariëtte en Gerard Brouwer.
7. Ten tijde van de aanwezigheid van de wandelaars in Rolde -1886 dus- was het gemeentehuis ondergebracht in het logement van de weduwe van Harm Nienhuis. Dit logement werd later overgenomen door Jan Henderikus Jetso van Wageningen. Het eerste gemeentehuis kwam in 1918 tot stand onder architectuur van J. Nijsingh uit Assen en werd gebouwd door aannemer Van Dalen, eveneens uit Assen.
8. De huidige Balloërkuil bestaat uit een laag stuifzand die in 1846 door de provincie is aangekocht, ondanks de bezwaren van de boeren uit Balloo. Volgens overlevering was het de plaats waar in de Middeleeuwen recht werd gesproken, anders gezegd de plaats waar de Etstoel zitting hield. Overigens heeft men tot dusver nooit kunnen aantonen dat deze overlevering op waarheid berust.
In 1895 werd ter gelegenheid van het bezoek van Koningin-regentes Emma en haar dochter Wilhelmina een 'Oud-Germaansche Rechtspleging' nagespeeld. Mede hierdoor kreeg deze kuil een zekere bekendheid en werd a.h.w. een toeristische attractie,
9. Het Drents Museum is ontstaan als gevolg van een expositie van Drentse oudheden tijdens een in 1854 in Assen gehouden landbouwhuishoudkundig congres. Na een aantal verhuizingen werd in 1973 het museum niet alleen in het vroegere provinciehuis ondergebracht maar ook in het Drostenhuis en de Abdijkerk. In 1996 vond er wederom een verbouwing plaats en tussen de jaren 2009 en 2011 kwam het laatste moderne gebouw tot stand onder architectuur van Eric van Egeraat.
10. In maart 1809 brengt de toenmalige Koning van Holland, Lodewijk Napoleon (1806-1810), een bezoek aan Assen en in een royale bui schenkt hij op de 13^e van deze maand deze plaats het Asserbos dat in 1798 rijkseigendom was geworden. Architect Giudici ontwierp een stervormig padenplan. Vandaar de naam Sterrenbos. Deze benaming is overigens -in Assen althans- verdwenen.

Het eerste deel van de route (Hoogeveen-Odoorn) is uitvoerig beschreven in

1. *Klenckerheugte, het tijdschrift van de h.v. Klenckerheugte te Oosterhesselen. Oktober 2017.*

2. *Oes eigen streek, het tijdschrift van de Stichting Streekeigen Sleen te Sleen. September 2018.*
3. *Kroniek, het tijdschrift van de h.v. Zuid-Oost-Drenthe. Nov. 2018.*
4. *Spitw(a)rk, het tijdschrift van de h.v. Carspel Oderen, voormalig gemeente Odoorn. Juni 2018.*

Een totale, globale beschrijving van de wandeltocht is gepubliceerd in Waardeel, het tijdschrift van de Drentse Historische Vereniging (DHV) 2017. Nr 2.